

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Литвиненко Володимир Максимович,
курсант навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах глобальної цифровізації питання правосуб'єктності штучного інтелекту (далі – ШІ) набуває особливої актуальності, адже розвиток автономних технологій, здатних до самостійного прийняття рішень, ставить перед правовою наукою нові виклики. Йдеться про необхідність переосмислення традиційних уявлень щодо суб'єктів права, їх волевиявлення, деліктоздатності тощо. Якщо раніше правосуб'єктність розглядалася виключно як атрибут людини чи створених нею юридичних осіб, то нині наукова думка активно обговорює можливість надання її новим цифровим агентам – системам штучного інтелекту, що діють з елементами автономності та здатні до самонавчання [1].

Правосуб'єктність у класичному розумінні визначається як здатність виступати суб'єктом правовідносин [2, с. 303], мати суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки (правоздатність) і самостійно їх реалізовувати (дієздатність). Вона передбачає наявність волі, свідомості, наміру та здатності нести юридичну відповідальність за власні дії. Однак, у випадку зі штучним інтелектом ці риси мають умовний характер, оскільки воля і намір системи є результатом алгоритмічних процесів, а не проявом людської свідомості. Відтак постає фундаментальне питання: чи може створена людиною система, позбавлена морально-вольових якостей, виступати носієм прав та обов'язків?

Науковці висувають кілька підходів до вирішення цього питання:

➤ перший – традиційний – заперечує можливість визнання ШІ суб'єктом права, розглядаючи його лише як об'єкт правовідносин, знаряддя діяльності людини. Прихильники цієї позиції (В. Кобко-Одарій, О. Костенко, Т. Попович та ін.) наголошують на тому, що ШІ не володіє волею в правовому сенсі, не має власних інтересів. Так, Т. Попович у своїх дослідженнях акцентує увагу на тому, що «дієздатність завжди пов'язана з вольовим аспектом, вона заснована на добровільній волі людини здійснити ті чи інші усвідомлені дії» [3, с. 146]. Відповідно, наявність у ШІ інтелекту не дає достатніх підстав вважати його за суб'єкта права. Крім того, виникає питання з деліктоздатністю ШІ. Тільки людина здатна нести моральну і юридичну відповідальність, а тому правосуб'єктність не може бути відчужена від людської природи [4]. Прихильники даного підходу наголошують на тому, що ШІ не може бути наділений деліктоздатністю на рівні з людиною, оскільки не може формувати суб'єктне ставлення до скоєних діянь, нести юридичну відповідальність через

відсутність почуття провини [5, с. 32]. Відповідно, неможливо досягнути основної цілі відповідальності – забезпечення принципу справедливості, виховання правопорушника та запобігання вчиненню правопорушень в подальшому [3, с. 146].

➤ другий підхід – функціональний – передбачає часткове визнання правосуб'єктності ШІ у межах делегованих функцій. Такий підхід дозволяє розглядати штучний інтелект як «електронного агента», «електронну особистість» або «квазісуб'єкта» права, який може діяти в межах наданих повноважень, але без повної автономії волі. Ця концепція близька до підходів, закріплених у Резолюції щодо норм цивільного права про робототехніку від 16.02.2017 р. (2015/2013(INL)), прийнятої Європейським парламентом [6]. Вона містила пропозиції до Європейської комісії створити специфічний легальний статус для роботів, щоб саме найбільш досконалі автономні роботи мали статус «електронної особистості» (електронної особи), відповідальної за заподіяну ними шкоду. Крім того, передбачалась можливість застосування категорії «електронна особа» у випадках, коли «роботи приймають автономні рішення або незалежно (самостійно) вступають у відносини з третіми особами» [7, с. 122].

➤ третій підхід – еволюційно-правовий – розглядає ШІ як потенційного суб'єкта права майбутнього (Ю. Бикова, М. Антонова, П. Морхат, О. Радутний та ін.). Так, з позиції П. Морхата, «правосуб'єктність ШІ має визначатися його можливостями та функціонально-цільовим призначенням, а тому ШІ може існувати в правовому просторі і як об'єкт права, і як електронна особа, наділена повною правосуб'єктністю» [8, с. 5]. У своїх наукових працях також відстоює позицію щодо доцільності визнання ШІ суб'єктом права, зокрема і кримінального права. На його думку ШІ є «електронною особою», суб'єктом злочину. Однак, він наголошує на тому, що «така позиція буде доцільною та обґрунтованою лише за умови переопрацювання всієї системи кримінального права поза спокусливого наслідування науковій або політичній моді» [9, с. 114; 5, с. 33]. Прихильники даного підходу наголошують на тому, що у разі досягнення рівня «сильного» ШІ, здатного до самосвідомості та саморозвитку, вимагає створення нового правового інституту, який поєднає елементи цивільного, інформаційного та кіберправа [10].

Вищенаведені підходи вказують на те, що у сучасній науковій думці відсутній єдиний підхід до визначення правового статусу штучного інтелекту. Однак, спільним для всіх концепцій є усвідомлення необхідності адаптації чинної правової системи до технологічних реалій, що швидко змінюються. У найближчій перспективі найбільш реалістичним видається функціональний підхід, який забезпечує баланс між правовими гарантіями та інноваційним розвитком, водночас залишаючи відкритим питання про можливість майбутнього формування повноцінної правосуб'єктності штучного інтелекту.

Сьогодні питання правосуб'єктності штучного інтелекту перебуває на стику правової теорії, етики та технологічної філософії. Його вирішення потребує вироблення нової парадигми праворозуміння, у якій враховуватиметься не лише антропоцентрична природа права, а й технологічна

реальність XXI століття. Зокрема, потребує законодавчого закріплення спеціального інституту «електронної особистості», який би дозволив забезпечити юридичну визначеність у сфері використання автономних систем.

Слід підкреслити, що впродовж останніх років спостерігається активізація зусиль щодо правового врегулювання питань, пов'язаних із розвитком і застосуванням штучного інтелекту. Першим у світі всеосяжним нормативним актом, який регулює відносини, пов'язані із ШІ став Закон про штучний інтелект Європейським парламентом 13 березня 2024 року [11]. Однак, даний Закон перш за все спрямований на захист фундаментальних прав, демократії, верховенства права та стійкості навколишнього середовища від ШІ.

В більшості країн світу спеціальні законодавчі акти, спрямовані безпосередньо на регулювання правового статусу та використання ШІ, поки що не ухвалено. Наразі лише окремі норми, що стосуються його практичного застосування, частково закріплені у правових системах Федеративної Республіки Німеччини, Республіки Кореї та Французької Республіки [5, с. 31].

На сучасному етапі розвитку цифрових технологій штучний інтелект в Україні уже набув практичного застосування у багатьох сферах суспільного життя, зокрема в економіці, освіті, охороні здоров'я, публічному управлінні. Також особливого значення набуває використання систем штучного інтелекту у військово-оборонному секторі, де такі технології стають ключовим інструментом підвищення національної безпеки та обороноздатності держави.

Говорячи про сучасне нормативно-правове регулювання статусу штучного інтелекту та його правосуб'єктності в Україні, то можна сказати, що дане питання перебуває тільки на етапі становлення. Наразі відсутній окремий закон, який би комплексно визначав правовий статус, принципи функціонування та межі відповідальності систем штучного інтелекту. Діючі нормативно-правові акти лише опосередковано торкаються цієї проблематики. Так, у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, наголошено на потребі створення правового середовища, здатного забезпечити розвиток технологій ШІ з урахуванням етичних, правових і соціальних аспектів [12]. У документі визначено стратегічну мету – розроблення законодавства, яке регулюватиме питання відповідальності, безпеки та взаємодії людини й інтелектуальних систем, однак без конкретизації правосуб'єктного статусу останніх.

Вагомим кроком в цьому напрямі стала розробка Міністерством цифрової трансформації України Дорожньої карти з регулювання штучного інтелекту в Україні [13], яка була презентована 07 жовтня 2023 року. Вона має стратегічне значення для подальшого формування цілісної системи правового, етичного та інституційного забезпечення розвитку технологій ШІ.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що питання правосуб'єктності ШІ в сучасних умовах цифрової трансформації має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині права, етики та технологій. Відсутність єдиного підходу до визначення правового статусу ШІ зумовлює потребу у формуванні нової правової парадигми, яка б поєднувала антропоцентричні засади права із технологічною реальністю XXI століття.

Аналіз сучасних наукових концепцій засвідчує, що найбільш реалістичним у короткостроковій перспективі є функціональний підхід, який визнає можливість обмеженої правосуб'єктності ШІ у межах делегованих функцій, не порушуючи при цьому базових принципів юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Floridi L., Cowls J. A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. *Harvard Data Science Review*. 2021. Vol. 3(1).
2. Теорія держави та права [Текст]: навч. посіб. / [Власенко В.П. та ін.] за заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ: ФОП Маслаков, НАВС, 2022. 500 с.
3. Попович Т.П. Правосуб'єктність штучного інтелекту: майбутнє чи ілюзія? *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025 Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 1. С. 144-149 URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335495/324379>
4. Костенко О. М. Соціально-правовий механізм забезпечення безпеки людини і суспільства. Київ: КНТ, 2019. 324 с.
5. Кобко-Одарій В.С. Правова природа штучного інтелекту: проблема визначення правосуб'єктності та юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 30-33. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/6.pdf
6. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2018_252_R_0026
7. Жорнокуй Ю.М. Штучний інтелект: питання відповідальності на сучасному етапі розвитку доктрини. *Форум права*. 2024. № 79 (2). С. 118-127. URL: https://forumprava.pp.ua/files/118-127-2024-2-FP-Zhornokui_13.pdf
8. Morkhat. M. The question of the personality of the «e-person». In: *Yuridicheskie issledovaniya [Legal Studies]*, 2018. № 4, pp. 1–8.
9. Радутний О.Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація і право*. № 4 (23). 2017. С. 106-115.
10. Антонова М. В. Правові проблеми регулювання використання штучного інтелекту: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2022. № 7. С. 45–56.
11. Artificial Intelligence Act. A9-0188/2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/ta-9-2024-0138_en.html.
12. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
13. Міністерство цифрової інформації України. «Регулювання штучного інтелекту в Україні: презентуємо дорожню карту». URL: <https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu>

